

Stankovits György

Referátumok

Egy konzervatív alternatíva

1. Bevezetés

A fő politikai ideológiák általában nem egy szűk ösvényét jelentik a társadalmi kérdésekre adott válaszok valamilyen rendezőelv szerint összeállított együttesének, hanem sokkal szélesebb lehetőséget biztosítanak. Egy-egy ideológián belül különböző irányzatok léteznek, nincs ez másként a konzervativizmus esetében sem. Az viszont már eltérést jelent, hogy vizsgált „eszmerendszerünk” alapvetően pragmatikus kiindulópontja miatt csak ritkán alkot zárt rendszert.

Jelen dolgozatban egyáltalán nem törekedtünk arra, hogy egy szigorúan koherens képet tárjunk fel. Kiindulópontunknak az empirista-evolucionista-történeti iskolát tekintjük, mely társadalomfilozófiai felfogás a konzervativizmus mellett a liberalizmussal függ össze.

A modern konzervativizmus a liberalizmusra adott válaszként alakult ki a XVIII–XIX. században. *Mannheim Károly* szerint szociológiai-történeti szempontból az alapvető ok, „hogy a modern világ dinamikussá lett, hogy ez a dinamika a társadalmi differenciálódás terméke, hogy ez a dinamika a szellemi kozmosz tartalmainak összességére is »átterjed«, és hogy az ezeket hordozó rétegeknek ezek az alpmegközelítései az egymással szemben mozgó világnézetek (és, ebbe beleágyazva, az egymás ellen feszülő gondolkozási stílusok) felhalmozódási, de alkotó centrumaivá is válnak.”²¹

Ehhez az idézethez két konzervatív alapkérdés is kapcsolódik: egyrészt, hogy beszélhetünk-e fejlődésről, másrészt, hogy a létező társadalmi egyenlőtlenségek elfogadhatók-e?

Álláspontunk az első problémával kapcsolatban az, hogy fejlődésről csak tudományostechnikai síkon beszélhetünk, míg a társadalomban csak differenciálódásról. Válaszunk első fele nem igényel különösebb magyarázatot, hiszen az nyilvánvaló, legfeljebb azon gondolkodhatunk el, hogy – és itt már rákanyarodunk állításunk második felére – mennyire fejlettebb dolog társadalmi szempontból, ha nem dárdával, hanem neutronbombával vívjuk meg háborúinkat. Meglátásunk az, hogy az alapvető emberi értékek az évezredek során nem változtak, így az ezeket valló társadalom sem fejlődött. Az csak az élet különböző területein végbemenő differenciálódás hatására bonyolultabb lett, de jobbnak semmiképpen nem neveznénk – már csak azért sem, mert nem érezzük feljogosítva magunkat ilyen (akár pozitív, akár negatív előjelű) ítélet meghozatalára.

Ez az álláspont nem azt jelenti, hogy nem látjuk a változásokat, illetve, hogy elutasítjuk az azokhoz való alkalmazkodást. Ezen a téren egyetértünk *Burke*-kel, aki szerint „[a] néminemű változtatásait nélkülöző állam nem rendelkezik az önmaga megtartásának eszközeivel.”²²

A társadalom bonyolultabbá válása természetesen új és egyre újabb kérdéseket vet fel, melyek új válaszokat, új szabályokat igényelnek. *Burke*, *Montesquieu* és követőik az öncélú változtatást utasították el, hirdelve, hogy ami nem romlott el, azt nem kell megjavítani. Ez *Sallustius quieta non movere* elvének továbbvitelét jelenti, tehát nem a XVIII–XIX. század találmánya.

Az első idézetünkben benne rejlő másik kérdés azáltal vethető fel, hogy különböző rétegekről tesz említést. Mivel a társadalom nem homogén csoport, hanem egymástó

eltérő rétegek szimbiózisa, ezért érdemes megvizsgálni, hogy ez mennyire szükség szerű, hogy ez jelent-e egyenlőséget, ha igen, akkor milyent, és hogy ez elfogadható-e. Ennek a témának külön fejezetet szentelünk dolgozatunkban.

2. A konzervativizmus hayeki kritikája³

A kritikával azért foglalkozunk már a dolgozat elején, mert az itt felvetett problémákra a későbbiekben igyekszünk reagálni.

Hayek szerint a konzervativizmus a drasztikus változásokkal szembeni ellenállás legitím, széles körben elfogadott módja. A döntő ellenérvnek azt tekinti, hogy belső természeténél fogva képtelen alternatívát kínálni a divatos irányzatokkal szembe, így, mivel *nem mutat irányt*, nem is tudja azok előrehaladását gátolni, legfeljebb csak lassítani.

Alapvető jellegzetessége a *változástól való félelem*. Ezzel függ össze a tekintély tisztelete és a gazdasági erők meg nem értése. Nem bízik elvont elméletekben, sem az általános elvekben, így nem érti meg azon spontán erőket, amelyeken a szabadság politikája nyugszik, illetve nincs alapja arra, hogy politikai elveket fogalmazzon meg.

Addig nem emel szót a kényszer és az önkényes hatalom ellen, amíg általa helyesnek tartott célokra használják. Úgy véli, hogy ha a kormányzás megfelelő emberek kezében van nem kell szigorú szabályokkal túlságosan korlátozni. Ebből kifolyólag legfőbb reménye az kell hogy legyen, hogy bölcsek és jók fognak uralkodni.

A tipikus konzervatív rendszerint igen *erős erkölcsi meggyőződésű*. Hayek szerint nem tud tőle eltérő erkölcsi értékeket valló emberekkel együtt dolgozni egy olyan rend megteremtése érdekében, amelyben mindnyájan követhetik meggyőződésüket.

A konzervatív álláspont szerint a társadalomban vannak elismerten magasabb rendű emberek, akiknek örökölt normáit, értékeit és helyzetét védeni kell és akiknek nagyobb befolyásuk kell hogy legyen a közügyekre, mint másoknak. Hajlamos az éppen fennálló hierarchiát óvni.

A konzervatív magatartás leginkább kifogásolható vonása, hogy hajlamos csak azért elutasítani jól megalapozott új ismereteket, mert a belőlük levonható következtetések némelyikétől idegenkedik. *Az új és az ismeretlen iránti bizalmatlanságuk* összefügg az internacionalizmussal szembeni ellenségességükkel és a harsogó nacionalizmusra való hajlamukkal. Minél kevésbé szereti valaki az idegen dolgokat, és minél inkább magasabb rendűnek véli a saját szokásait és értékeit, annál valószínűbb, hogy küldetésének fogja tekinteni mások „civilizálását”.

Hayek fontos konklúziója, hogy „az ostobaságok és jogtalanságok nem jobbak attól, hogy egy politika rég meghonosodott elvei.” Elismeri, hogy a konzervativizmus gyakran adhat praktikus tanácsokat, de – meglátása szerint – a fejlődés vezérlő elvévé nem válhat.

3. A konzervativizmus dogmatikája

3.1 Az emberi természet

Az emberi természet például az anarchisták szerint eredendően jó, míg *Hobbes* éppen az ellenkezőjét állítja. Szerinte a magukra hagyott egyének természetes állapota a *bellum omnium contra omnes*.⁴ A két felfogás egy skála végpontjait adja, egyben az államhatalom szükségtelenségét/szükségességét igazolja. Álláspontunk szerint egyfajta korlátozott államra szükség van, de annak a lehető leghűzebb területre kell vonatkoznia. Ez azonban

6 nem jelent valamiféle elvont államellenességet, sokkal inkább annak igényét, hogy a társadalom különböző szintjeinek, csoportjainak kell hangsúlyosabban szerepet vállalniuk, illetve, hogy ezen szerepvállalásokat nem kell, nem szabad elfojtani.

Meglátásunk szerint az emberi természet hajlamos a kooperációra, ezt a hajlamát a társadalomnak, illetve annak különböző – akár vertikális, akár horizontális – egységeinek erősíteni kell. Azt, hogy az egyéni érdekek teljes érvényesítése a társadalom számára a közjót eredményezi, a szélsőséges gazdasági liberalizmus, a manchesterizmus cáfolta meg.

3.2 Történelem, hagyomány, alkotmány

A *történelem* a konzervatív megközelítés szerint nem más, mint *tapasztalat*, aminek az életben jóval fontosabb a szerepe, mint a különféle elvont, a valóságtól sokszor elrugaszkodott, a tudományos kategóriák köntöse által védett-idealizált elméleteknek.

A legitimitást nem képes az éppen élő nemzedék megteremteni, hanem annak valódi megalkotója – és igazolója egyben – a történelem és a hagyomány. (Természetesen csak azért, mert valami régi, még nem feltétlenül jó is. A hagyománynak önmagában kell pozitívnak, követésre érdemesnek lennie.)

A történelmi kontinuitás – ami a konzervativizmus egyik központi értéke – nem azt jelenti, hogy az események időrendi sorrendben, egymásra épülve következne (linearitás) – ebből a megközelítésből szinte „kikiabál” a *fejlődés* eszméje –, hanem azt, hogy a generációk közötti kapcsolatot a szokások, hagyományok, előítéletek biztosítják. A történelmet nem lehet koordináta-rendszerben szabályos görbeként ábrázolni, mert – bár tény, hogy vannak időszakonként *lényegükben* ismétlődő történések, ezek azonban nem a zárt rendszereknek az ismérvei alapján következnek be – az egyedi, illetve a kumulált emberi gyarlóság, (gyakorlatilag a véletlen) – még ha például éppen a hagyományok, a szokások, a közösségi normák a jogszabályok meg is próbálják ezt korlátozni – kiszámíthatatlanná teszi az eseményeket.

A konzervatív történeletfilozófia szerint tisztában kell lennünk azzal, hogy honnan jövünk ahhoz, hogy elképzelésünk lehessen arról, hogy hová tartunk.

Nisbet szerint a történelem a konzervatívok számára annak felel meg, ami a biológiai evolucionisták számára a természetes kiválasztódás. A biológiában egyedül a véletlen teszi lehetővé a fejlődést. A történelemnek is ez a „rendezőelve”, ezért nem lehet mesterségesen, absztrakt elvek alapján felépíteni egy új, egyesek által ideálisnak tartott társadalmat. Ilyen kísérletre példa az 1917-es orosz szocialista forradalom, aminek következményeit volt szerencsétlenségünk megtapasztalni.⁵

Burke szerint egy nép *igazi alkotmányát* történelmi intézményei jelentik – jórészt ezek biztosítják a társadalmi harmóniát, ami a konzervativizmus másik központi értéke – és nem egy darab papír. Ez egyrészt az *alkotmány tágabb* értelmű felfogásához kapcsolódik, miszerint az egyenlő az államszervezet egészével – míg a szűkebb értelmezés szerint az állami főhatalom gyakorlását szabályozó és korlátozó jogszabályok összessége –, másrészt a *történelmi* alkotmányok előnyben részesítéséhez a *kartális* alkotmányokkal szemben. Az *organizmtikus alkotmánymodell* szerint az állam és a dekoncentrált struktúrák (család, egyház, egyéb civil szervezetek) viszonya az elsődleges, nem pedig az állam és az egyén viszonya, miként azt az *individualista modell* feltételezi. A konzervatív jogi gondolkodás a történelmi alkotmány egyik előnyének azt tekinti, hogy a szokásjog és a precedensek kitöltik az írott jog hézagait.⁶

3.3. Előítélet, tolerancia, ész

Az előítélet megítélése fontos különbségtevő tényező a liberalizmus és a konzervativizmus között. Az előbbi szerint minden értékválasztás az egyén erkölcsén és racionális döntési képességein alapul. Az előítéletet, ami egyben a toleranciát ki is zárja, negatív tulajdonságnak tekinti.

A konzervatív felfogás az *egyéni választás korlátait* hangsúlyozza, hisz bizonyos adottságokkal (nem, család, etnikum) születésünktől fogva rendelkezünk. Nem lehetséges szabad választás *identitás* nélkül, aminek alapját a készen kapott kultúra és értékrend jelenti. A korlátlan választási szabadság a modern társadalom atomizáltságához, az egyének gyökértelenségéhez vezet.

A konzervativizmusnál a tolerancia és az előítélet nem feltétlenül zárják ki egymást. Az előítélet az identitásból következik. Nem közvetlen vizsgálaton alapul, hanem a megismerés, megértés, érzékelés egy egész módjának a *lepárolódása*. Mivel mindig minden eseményt nem vizsgálhatunk meg, ezért az emberi tudás általánosít. A tolerancia a konzervatív gondolkodásban a másság felismerése és elfogadása. Identitás és előítélet hiányában nem lenne tolerancia csak közömbösség.⁷

3.4 Tekintély és hatalom

Rousseau és mások a szabadságot csak az egyén-állam viszonyrendszerben vizsgálták. Ez a család, a vallás, a helyi közösségek, céhek és más intézmények figyelmen kívül hagyását is jelentette, melyek az autoritás egy-egy szintjét adják.

A XIX. századi konzervatívok nosztalgiával tekintettek a középkor felé, amikor a szabadság elsősorban valamely testület jogát jelentette az őt megillető autonómiához. Ezen testületek – és a hozzájuk kapcsolódó tekintély – felbomlásával párhuzamosan a társadalom gyökértelen egyénekre való szétesése volt megfigyelhető, mely egyének aztán kiválóan felhasználhatónak bizonyultak a diktatúrák számára úgy is, mint akik önként és szabadon választják azt, és úgy is, mint akik azoknak könnyen irányítható alkatrészeivé válnak. Tehát a hagyományos struktúrák szétzúzásának következményei – hangzik már Burke óta a konzervatívok vádja a liberálisokkal szemben – végeredményben a totalitárius berendezkedéshez – és így paradox módon a liberalizmus elveinek és céljainak a tagadásához is – vezetnek. A szabadság és a tekintély szoros összekapcsolódása tehát a harmónia, a társadalmi béke biztosítója volt a középkori struktúrákban.

Pitt egy ízben arról kérte ki Burke véleményét, hogy mi a kormányzat által követendő magatartás belső katasztrófa esetén. A válasz szerint az államnak csak és kizárólag arra kell szorítkoznia, ami „ténylegesen a közre tartozik, a közbékességére, a közrendre és a köztulajdonra.”⁸ Mivel a kormányzatot a nép tartja fenn és nem fordítva, ezért pl. a jótékonykodás a civil szféra kötelessége nem a kormányé. Ez végeredményben a szubszidiaritásra, mint konzervatív elvre való hivatkozás, amely szerint a társadalom különböző szintjein kell megoldani a felmerülő problémákat, hiszen minden közösségnek, csoportnak megvan a saját feladata.

A *hatalmi ágak* – Montesquieu-nél a jogalkotói, a bírói és a végrehajtói hatalom – szétválasztásával a hatalom korlátozása úgy valósul meg, hogy közben a hatalomnak a szuverenitáshoz szükséges belső egysége megmarad. Ennek megfelelő gyakorlati funkcionálásához szükséges és elengedhetetlen feltétel a *bírói függetlenség* elvének megvalósulása.

Másik lényeges feltétel a jogorvoslati a *jogorvoslati* rendszer. Az önkényes őrizetbe vétel és a tárgyalás nélküli bebörtönzés lehetőségét szintén ki kell zárni, ezt az angol jogrendben a történeti alkotmány részének tekintett *Habeas Corpus Act* (1679) biztosítja.

Már Burke figyelmeztetett arra, hogy a társadalom valamennyi természetes tekintélyének, előítéletének, ösztönének eltörlésének a következménye a *kormányzat* fokozódó *katonai uralma*, hisz „... abban a pillanatban, hogy nézeteltérések támadnak a nemzetgyűlés és a nemzet bármely része között, erőszakhoz kell folyamodniuk.”⁹ Szoros összefüggés áll fenn a demokrácia és a *háború kiszélesedése* között. A kötelező katonai szolgálatot a történelem során először a francia forradalom vezette be. *Churchill* megfogalmazása szerint: „a háború, mely korábban kegyetlen és nagyszerű volt, kegyetlenné és nyomorúságossá vált.”¹⁰ Mindez azért, mert a tudomány és a demokrácia nagy egyenlősítő erő.

3.5 Szabadság és egyenlőség

A konzervatív filozófia szerint *a szabadság és az egyenlőség összeférhetetlen*. A szabadság állandó célja az egyéni és családi tulajdon védelme az egyenlőséggel, amely az egyenlőtlenül birtokolt javak újraelosztását szorgalmazza.

A konzervatívok gúnyt űznek a rousseau-i, jakobinus szabadságfelfogásból: mikor az állampolgár a reggeli borotválkozás közben a tükörbe néz, egy tízmilliomodnyi zsarnok és egy egész rabszolgát látja – mondják.

A konzervatívok szerint *a közbülső csoportok* összetartó ereje nem zsarnoksághoz vezet, hanem *az egyének szabadságának szükséges megerősítéséhez*.

„A társadalmi megkülönböztetés és hierarchia, ... a szabadságnak éppoly fontos eleme, mint a rendnek. (...) A szocialista társadalmak[nak a hierarchia eltörlésére] irányuló törekvései megmutatták, hogy az alig sérül, csupán az osztályhatalom terén és az osztályok vagyoni helyzetében történik jelentős változás, ... viszont a szigorú újraelosztás következtében felszámolódik az emberek kulturális, társadalmi, pszichológiai és magatartásbeli sokfélesége.”¹¹

3.6 Tulajdon és élet

Burke szerint: „A tulajdon kárhozhatása és az állam állítólagos javának a tulajdon elvével való szembeállítás az, amiből az összes többi rettenetesség fakadt, amely tönkretette Franciaországot, s közvetlen veszélyt jelent Európa számára.”¹²

Meglehetősen gunyoros, midőn úgy nyilatkozik, hogy amikor *VIII. Henrik* kirabolta az apátságokat és egy vizsgálóbizottságot állított fel, hogy az feltárja az e közösségekben eluralkodott bűnöket és visszaéléseket, még nem tudhatta, hogy „a despotizmusnak micsoda hatásos eszköze található az emberi jogokban, a támadó fegyverek e hatalmas szertárában. (...) Ha a sors meghagyta volna őt a mi korunkra, négy szakkifejezés elvégezte volna munkáját, s megkímélte volna minden fáradságtól; nem lett volna többre szüksége, mint egyetlen rövid varázsigére – Filozófia, Világosság, Szabadelvűség, Emberi Jogok.”¹³

A tulajdon konzervatív szemlélete leginkább a primogenitúrához és a hitbizományhoz kapcsolódó szokásokban és törvényekben mutatja meg a maga lényegét. A családra és a házasságra vonatkozó középkori törvényeknek a tulajdon és az öröklés feltétlen tisztelete az alapja.

A konzervativizmus válasz az *ipari forradalomra* is. A kapitalizmus bírálata gyakran megjelenik a XIX. századi konzervatív írásokban.

Bonald a városi életet azért utasította el, mert bár „...fizikai közelséget, de társadalmi eltávolodást eredményez lakosai körében. A vidéki életben az emberek között fizikailag nagy a távolság, társadalmilag azonban összetartoznak.”¹⁴

A jóléti állam alapjait XIX. századi konzervatív gondolkodók, politikusok fektették le, gondoljunk csak Bismarckra Németországban vagy bizonyos értelemben Disraelire Angliában.

Idővel azonban a konzervatívok eltávolodtak a jóléti állam ideájától, az ellen három fő érvet hoznak fel: először „a jóléti állam alapját képező »társadalmi igazságosság« eszméje ... sokkal inkább annak a joga, aki kap, és nem annak az erénye, aki ad (, az) az erkölcsi érzék romlását vonja maga után, illetve ennek elleplezését szolgálja.” Másodszor: „a jóléti állam ... egyre inkább távolodni látszik az autoritatív és személyes állam konzervatív elképzelésétől, és egy labirintusszerű, kiváltságokkal áthatott arctalan rendszer irányába hat. Ez a hatalom olyan polgárságot nevel, amelyik egyre kevésbé hajlandó felelősséget vállalni, ... egyre inkább a bürokrácia adományainak élősködőjévé válik, mely iránt nem érez semmiféle hálát.” Harmadszor: „a jóléti állam többet ígér, mint amit teljesíteni tud: rákos daganatként növekszik a gazdasági rendszerben, és végül magát a jólét biztosítását is veszélybe sodorja.”¹⁵

3.7 Vallás és erkölcs

A vallás konzervatív támogatása arra a tételre épül, mely szerint ha az emberek elszakadnak valamely nagy felekezettől, az nagy valószínűséggel zavarodottságot és elbizonytalanodást von maga után. Tocqueville úgy látta: „Ha már nemcsak a politika, hanem a vallás viszonylatában is megszűnik a tekintély, az emberek hamarosan megriadnak a korlátok nélküli függetlenségtől. Nyugtalanítja, fásasztja őket a dolgok örökös mozgása és változása. (...) Részemről kétlem, hogy az ember valaha is képes lesz egyszerre elviselni a teljes vallási függetlenséget és a korlátlan politikai szabadságot; hajlamos vagyok azt gondolni, hogy ha nincs hite, szolgálnia kell, és ha szabad, hinnie.”¹⁶

A hitre szükségük van az embereknek, ez az, ami megóvhatja őket az elidegenedéstől. Chesterton szerint: „Ha valaki elveszti hitét Istenben, azt nem az a veszély fenyegeti, hogy semmiben sem hisz majd, hanem inkább az, hogy mindenben.”¹⁷

Ezt az is bizonyítja, hogy a vallástalanított marxizmus és feudizmus maguk is quasi-vallássá váltak.

Southey 1807-ben megjelent *Levelek Angliából* című művében leírja azt a szerencsétlenséget, amit az ipari forradalom és az urbanizáció hozott Angliára: „Teljesen ismeretlenek lévén számukra a vallás és a morál legközönségesebb elvei, olyan züllötté és fesletté váltak, amilyenné az ember ilyen körülmények között elkerülhetetlenül válik.”¹⁸

A konzervatívok úgy tartják, hogy az erkölcsi és a vallásos érzület nem választható el a jogtól anélkül, hogy az hosszabb távon ne járna együtt a jogállamiságtól való elidegenedéssel. A vallást az erkölcs egyik bástyájának tekintik, az erkölcsöt pedig a társadalmi rend *sine qua non*jának.

Felhasznált irodalom

- ☐ BURKE, E.: *Töprengések a francia forradalomról*. Bp., 1990, Atlantisz.
- ☐ HAYEK, F. A.: Miért nem vagyok konzervatív? In *Az angolszász liberalizmus*. II. köt. 149–171. Szerk.: Ludassy Mária. Bp., 1993, Atlantisz.
- ☐ KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: *Liberális vagy konzervatív korszakváltás?* Bp., 1989, Magvető.

- ☐ KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: A kortárs liberalizmus és konzervativizmus ütközőpontjai In *A magyar konzervativizmus*. Szerk.: Tőkéczy László. Bp., 1994, Batthyány Lajos Alapítvány, 49–57. p.
- ☐ MANNHEIM KÁROLY: *A konzervativizmusról*. Bp., 1994, Cserépfalvi.
- ☐ NISBET, R.: *Konzervativizmus: álom és valóság* [Tanulmány]. Bp., 1996.
- ☐ PACZOLAY PÉTER: A történelmi alkotmány és a konzervatív jogi gondolkodás In *Magyar konzervativizmus*. 29–36. p.
- ☐ SCRUTON, R.: *Mi a konzervativizmus?* Bp., 1995, Osiris.

Jegyzetek

- ¹ Mannheim: i. m. 67. p.
- ² Burke: i. m. 104. p.
- ³ Hayek említett művére támaszkodik a fejezet
- ⁴ Ez az elv nem más, mint Plautus homo homini lupus (az eredetiben: i. m. lupus est homo homini) elvének aktualizált változata. Ez egyben azt is példázza, hogy az emberiség a társadalmi problémákra az alapvető válaszokat, válaszlehetőségeket már régóta ismeri. *Nil novum sub sole...*
- ⁵ Nisbet: i. m. 44–45. p.
- ⁶ Paczolay: i. m.
- ⁷ Körösényi: i. m.
- ⁸ Burke: i. m. Gondolatok és töredékek a szűkölködéstről. Idézi Nisbet: i. m. 53. p.
- ⁹ Burke: i. m. 328–329. p.
- ¹⁰ Churchill, idézi Nisbet: i. m. 61. p.
- ¹¹ Nisbet: i. m. 68., 71. p.
- ¹² Burke, idézi Nisbet: i. m. 72. p.
- ¹³ Burke: i. m. 211. p.
- ¹⁴ Bonald, idézi Nisbet: i. m. 83. p.
- ¹⁵ Scruton: i. m. 33. p.
- ¹⁶ Tocqueville, idézi Nisbet: i. m. 90. p.
- ¹⁷ Chesterton, idézi Nisbet: i. m. 91. p.
- ¹⁸ Southey, idézi Nisbet: i. m. 83. p.

Szegfű László Péter

A késő római kocsijai a Vulgata tükrében

Bevezetés

Az emberiség mindmáig legnagyobb felfedezése a kerék volt, amely a régebbi korokban legszembeötlőbben a közlekedési eszközök területén nyilatkozott meg. Mivel magam is közlekedési szakközépiskolában érettségiztem, érthetően érdeklődésem körébe tartoznak a közlekedési eszközök, kiváltképp a kerekeken gördülők.